

Információátadás és érzelmi dimenzió az orvosi szakfordításban

Mány Dániel¹

E-mail: many.daniel@semmelweis-univ.hu

Kivonat: A tanulmány az egészségügyi kommunikáció egyik központi szövegtípusának, a tájékoztató szövegek vizsgálatán keresztül mutatja be az intralingvális és interlingvális fordítás eredményeképpen kapott szövegek főbb pragmatikai jellemzőit. A funkcionális pragmatikai keretben végzett kvalitatív kutatás párhuzamos korpuszelemzésre épül. Az 1,7 millió szövegszóból álló korpusz az interneten ingyenesen elérhető COVID1001 fordítócsoporthoz angolról magyarra fordított tájékoztató szövegeiből áll. A korpuszépítés- és elemzés a Sketch Engine szoftverben történt manuális és gépi funkciók (word sketch, Thesaurus, párhuzamos konkordancia) használatával. Az eredmények alapján a szövegek szerzői igyekeznek a partnerségen alapuló orvos-beteg kapcsolat nyelvi kidolgozására, gyakran alkalmaznak informális nyelvi elemeket, megjelenítik a társas viszonyokat. Fontos szerepet kap az attitűd- és személydeixis, megjelenik a tegezési forma, a betegek érzelmi dimenziójának kidolgozása. Az interlingvális fordítás folyamatában eltolódás azonosítható a betegségeket és a betegeket leíró kollokációkban, metaforákban, litotészekben és antonim fordításon alapuló tiltásokban és felszólításokban.

Kulcsszavak: orvosi szakfordítás, tájékoztató szövegek, pragmatika, COVID19, érzelmi-társas viszonyok

1. Bevezetés

Az egészségügyi kommunikáció gyakorlatában és kutatásában központi szerepet tölt be a beteg-tájékoztató szövegtípusa. Fő célja a tudásmegosztás (Csontos 2021), a betegek, illetve egyéb tájékoztató szövegeknél az egészségügyi szakemberek

Hivatkozás: Mány D. 2022. Információátadás és érzelmi dimenzió az orvosi szakfordításban. *Fordítástudomány* 24. évf. 1. szám. 72–86.

DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.1.5>

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium, valamint a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap ÚNKP-20-4-I-ELTE-275 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

informálása, tájékoztatása. A tájékoztató anyagokhoz az érdeklődők számos esetben ingyenesen, könnyen hozzáférhetnek (ami szintén a tudásmegosztást szolgálja), ezért a laikusok is egyre tájékozottabbak az egészségtudományi szakterminológia egy részében. A tudásmegosztás sikeressége, a szövegtípus funkciójának megvalósulása összefüggésben van a betegek érzelmeivel, általános ismereteikkel, a társadalmi és nyelvi normákkal, amelyek eltérőek lehetnek a forrásnyelvi és a célnyelvi kultúrában. Ezek a tényezők hatással vannak a szövegek jellemzőire, elsősorban pragmatikai, terminológiai, strukturális szinten, ezért kiemelt jelentőséget kap az információk átadása és elhelyezkedése a szövegen belül, a terminusok kezelése, a betegek megszólítása és bevonása a szövegekbe, az eufemisztikus jelentésképzés, a betegek érzelmi dimenziójának nyelvi megjelenítése. Ezen tényezők vizsgálatával következtetések vonhatók le az orvos-beteg kapcsolat jellemzőiről, az autentikus és a fordított szövegek sajátosságairól, illetve a szövegekben jelentkező fordítási stratégiákról és problémákról.

A tanulmány COVID19 tájékoztató szövegek pragmatikai jellemzőinek kvalitatív vizsgálatára vállalkozik angolról magyarra fordított párhuzamos szövegkorpuszon. A Sketch Engine-ben tárolt és elemzett korpusz összesen körülbelül 1,7 millió szövegszóból áll. A kutatásban kiemelem az intralingvális és az interlingvális fordítás eredményeképpen kapott szövegek főbb jellemzőit, az azonosított fordítási stratégiákat, figyelembe véve az információátadás és a tudásmegosztás nyelvi lehetőségeit és megvalósulási formáit, a szöveg olvasóinak és szerzőinek érzelmi dimenzióját.

2. A betegtájékoztató szövegtípus vizsgálatának pragmatikai megközelítése

Azon túl, hogy a betegtájékoztatók alapvető szerepet töltenek be az egészségügyi szakemberek és a laikus páciensek kommunikációjában, a terápiatervbe is szervesen beépülnek. A világjárvány okán hirtelen és váratlanul született globális igény a fertőzéssel, a lehetséges komplikációkkal, később az oltásokkal kapcsolatos hiteles információszerzés lehetőségére. Az elmúlt évtizedekben egyre több kutatás összpontosít a gyógyszerészeti, terápiás és orvosi kísérőiratok vizsgálatára, ugyanakkor az elemzések további szempontokkal és különböző témák vizsgálatával bővíthetők a szövegtípus jellemzőinek részletes leírásával (Illésné Kovács és Simigné Fenyő 2009), kiváltképp azért, mert a világjárványban való érintettség megsokszorozta az egészségügyi témák iránt érdeklődők számát. A jelen tanulmány ezekhez a vizsgálatokhoz csatlakozik az autentikus angol nyelvű és az angolról magyarra fordított COVID19 tájékoztató szövegek pragmatikai elemzésén keresztül.

A betegtájékoztató szövegtípus jellemzője, hogy összefoglaló gyűjtőnévként magába foglalja azokat a szövegeket, amelyek középpontjában a betegek informálása, a tudásmegosztás áll (Illésné Kovács és Simigné Fenyő 2009). Ezen belül elkülöníthetők a gyógyszereket kísérő betegtájékoztatók, az egészségügyi intéz-

ményekben és könyvtárakban elérhető nyomtatott kiadványok, videók, applikációk, internetes oldalak. A tanulmány kizárólag a www.covid1001.hu ingyenesen elérhető internetes oldal különböző terjedelmű szövegeinek elemzésére vállalkozik. Az ingyenesen elérhető internetes tájékoztató szövegek vizsgálata azért is fontos, mert ezek az információk jutnak el legkönnyebben a célközönséghez, és jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy a betegtájékoztatók szervesen beépülnek az orvos-beteg konzultációk gyakorlatába. A szövegek a koronavírus tüneteiről, terápiás lehetőségeiről, prevenciójáról, a vírussal kapcsolatos teendőkről szólnak elsősorban laikus célközönségnek, de számos egészségügyi szakembernek szóló tájékoztató szöveget is bevontam az elemzésbe.

A kutatás elméleti háttérét a tájékoztató szövegek funkcionális kognitív pragmatikai megközelítése biztosítja, mert ebben a megközelítésben a szövegtípusok közös kommunikációs cselekvésjellege előtérbe kerül (Tolcsvai Nagy 2006), amelyet jelentősen befolyásolnak a társas, kulturális és érzelmi igények (Kuna és Mány 2021). A szövegtípusok elemzésébe a nyelvi jellemzők vizsgálatán felül tehát fontos beépíteni a társas-kulturális helyzetek, az orvos-beteg kapcsolat jellemzőit, az ehhez kapcsolódó kontextuális ismereteket és a felmerülő fordítási problémákat (Kuna és Mány 2021).

A kognitív nyelvészeti modellek funkcionális jellegének alapvető eleme, hogy a nyelvet nem autonóm rendszerként kezelik, hanem a beszédtevékenység felől vizsgálják, annak természetes diskurzív közegéből kiindulva. Előtérbe kerül a jelentésképzésben betöltött nyelvi szerep. Mindez a pragmatikában a nyelvi rendszer és a használat dinamikus viszonyát mutatja be (Tátrai 2011). Ez az irányzat a nyelvi tevékenységet a társadalmi és kulturális vonások oldaláról, azok kölcsönviszonyából kiindulva értelmezi, és a kutatás középpontjába a megnyilatkozásokhoz kapcsolódó jelentésképzés dinamikus folyamatát helyezi (Tátrai 2011: 11). A nyelvet nem eszköznek, hanem tevékenységnek tekinti, hiszen a nyelv egyszerre társadalmi, kulturális és mentális, azaz egyszerre egyéni és társas teljesítmény. Az egyén a saját életéből és megtapasztalásaiból kiindulva ismeri meg a világot, és teszi azt nyelvi reprezentációk segítségével hozzáférhetővé mások számára, amelyek egyfajta szociokulturális szimbólumokként működnek a nyelvi tevékenység során (Tátrai 2011: 29).

Ennek megfelelően a betegtájékoztatók elemzésekor az alábbi szempontokat vettem figyelembe: a szövegek regisztere és azok szociopragmatikai vonatkozásai, a hitelesség alátámasztásának eszközei, a betegek explicit vagy implicit bevonása a szövegekbe, tegezés és magázás, a szövegeket jellemző diskurzív viszony (résztvevői szerepek, szándékok, igények, elvárások, érzelmi dimenzió), a szövegben megjelenő betegség és az érintettek nyelvi konstruálása, a nézőpont jelöltsége. A tájékoztató szövegek nyelvi jellemzőin túl a formai sajátosságok is nagymértékben segítik a tudásmegosztást mint a szövegtípus központi célját. A szövegek terjedelme nagy eltéréseket mutathat, mégis általánosan megfigyelhető, hogy jól szerkesztettek és átláthatók. A hosszabb tájékoztatók gyakran tartalomjegyzéket is tartalmaznak, amely a szövegen belüli tájékozódást szolgálja. A betegtájékoztatók

szövegeiben az információknak többnyire befogadást segítő, kronologikus sorrendje van. Általában az adott probléma bemutatásával kezdődnek, ezt követően a lehetséges szövődmények és javaslatok jelennek meg (Kuna és Mány 2021). Éppen ezért az orvos-beteg kommunikációra jellemző a kódváltás (Fogarasi et al. 2021), a betegtájékoztatók nyelvezete és stílusa szakmai elemeket foglal magában közérthető, explicit módon. A terminusok és az azokat magyarázó kifejezések együttesen töltik be a tudásmegosztás funkcióját, hogy a beteg megértse az egészségügyi állapotára vonatkozó terminusokat, és azokról további információkat is szerezhesen. Ezt nevezi a fordítástudomány intralingvális fordításnak, amelyről a későbbiekben részletesebben írok. Az interlingvális fordítás folyamatát és a tudásmegosztás megvalósulását támogatja a fordítók rendelkezésére bocsátott fordítási segédlet, amelyben felhívják a figyelmet számos, a megértést segítő eljárásra, többek között az orvostudományi szakkifejezések magyaros írásmódjára, a latin-magyar vegyes írásmód kerülésére, a mértékegységek átváltására a magyar olvasó számára értelmezhető módon, a terminológiai egységesítésre (Mikle et al. 2020).

A betegtájékoztatók cselekvéssjellege, a betegek érzelmi dimenziói összefüggésben állnak a tudásmegosztással mint a szövegtípus céljával. Megjelennek a betegek társas helyzetei, érzelmei, ami megmutatkozik a megszólításokban, felszólításokban, javaslatokban, a regiszter kiválasztásában és váltakozásában, a betegek szövegekbe való explicit bevonásában. Mindez segíti a beteg nyitottságát, ismeretszerzési lehetőségeit, a terápiaterv sikerességét. Jelentős szerepet kap továbbá a tájékoztató anyagok beépítése a telemedicinális gyógyításba (Györffy et al. 2020), a tabutémákról való tájékozódás (Mány 2021), illetve a tömegszorongást okozó világjárvány esetén a nagy érzelmi terheléssel járó, fokozott stressz miatt kevésbé értelmezhető, szóban elhangzó információk kiegészítése.

3. A tájékoztató szövegkorpusz kvalitatív vizsgálata

3.1. A COVID1001 fordítócsoport fordításai

A kutatáshoz használt angol forrásnyelvi és magyar célnyelvi párhuzamos korpuszt fordítómemóriaként importáltam a Sketch Engine korpuszépítő szoftverbe. A korpusz mérete körülbelül 1,7 millió szövegszó, részletes adatait az 1. táblázat foglalja össze.

A COVID1001 fordítócsoport 2020 márciusában alakult önkéntes egészségügyi (szakorvosok, biológusok, gyógyszerészek) és nyelvi szakemberek (fordítók, lektorok) közreműködésével. A csoport célja a betegtájékoztatók szövegtípusához hasonlóan (Kuna és Mány 2021) a tudásmegosztás, COVID19-cel kapcsolatos nemzetközi szakirodalomban elérhető információk magyarra fordítása és közlése, amelyeket egyrészt a laikus célközönségnek, másrészt a koronavírusos betegekkel foglalkozó szakembereknek szántak. A magyar nyelvű információk ingyenesen elérhetők minden érdeklődő számára a csoport weboldalán és Face-

book-profilján. A szakfordítók produktuma minden esetben szakmai és nyelvi lektoráláson esik át, majd felkerül a honlapra különböző kategóriákban, a nagyobb volumenű guideline-októl kezdve a rövidebb, folyamatára jellemző összefoglalókig.

1. táblázat
A kutatás korpusza

	Angol forrásnyelvi korpusz	Magyar célnyelvi korpusz	Összesen
Szószám	893.059	827.760	1.720.819
Token	1.146.205	1.113.479	2.259.684
Mondatszám	78.318	81.145	159.436

A csoport által kiadott fordításokban összesen 300 fordító szakember vett részt, akiknek csoporton belüli aktivitása és korábbi fordítói tapasztalatuk és háttérük (egészségügyi vagy nyelvi háttérrel rendelkező fordító) változó. A csoporthoz való csatlakozáskor minden résztvevő alapos betanítási folyamaton megy keresztül. A fordítás a MemoQ fordítástámogató szoftverben ment végbe, melyhez a fordítók eszközbéli támogatást és használati eligazítást kaptak. A Discord felületén a résztvevők javasolhatnak szöveget fordításra, de a csoport tagjai felügyelik, hogy az érintett témák kiegyensúlyozottak legyenek. 2020 novemberétől a Magyar Orvosi Kamara tesz javaslatot a cikkek fontosságát illetően, amelyeket a fordítócsoporthoz készséggel elfogad. A cikkek forrása sokrétű, leggyakrabban a Lancet és New England Journal of Medicine (NEJM) oldaláról származnak az orvostudományi tanulmányok, míg a medium.com weboldaltól a közérdekű beteg tájékoztató szövegek.

3.2. Kvalitatív korpuszelemzés

A kutatás a tájékoztatókban szereplő információátadás stratégiáira és az érzelmi dimenzió nyelvi megjelenési formáira összpontosít. A szövegben használt regiszterek leírásához a manuális elemzésen túl a Sketch Engine Word Sketch funkció segítségével szűrtem olyan nyelvi egységeket, amelyek formális és informális (pl.: *no way, awesome*) stílusjegyekként szerepelhetnek. A betegségek és a betegek konceptualizálódásának vizsgálatára a szólistát vizsgáltam, valamint a Thesaurus funkció segítségével a lehetséges szinonimákra kerestem rá. Külön vizsgáltam a magázódó és tegeződő személyes névmások (pl.: *ön, önök, önnel, te, téged, veled*) lemmatizált alakjait, a magázás és tegezés személyjelölési konstrukcióit, a személytelen angol nyelvű szerkezetek (pl.: *it, there*) célnyelvi megjelenéseit, az inkluzív személydeixis (pl.: **ünk, *unk*) megjelenéseit. Vizsgáltam néhány forrásnyelvi (pl.: *suffering from, living with*) és célnyelvi (pl.: *szenvedő*) betegséghez kapcsolódó kollokáció lemmatizált alakját, valamint néhány ugyancsak betegséghez kapcsolódó fogalmi metafo-

rát (pl.: *harcol, küzd a betegséggel*). Mivel a felszólításra és a tiltásra a litotészek, a tagadó alakok alkalmasak, külön vizsgáltam a tagadást megvalósító módosítószókat (pl.: *nem*), mellékneveket (pl.: *tilos*) és privatív affixációs konstrukciókat (pl.: **less*). A nyelvi megjelenéseket minden esetben párhuzamos konkordanciával vizsgáltam, hogy képet kapjak az adott nyelvi egységek szöveggörnyezetéről.

4. Információátadás és érzelmi dimenzió a fordításban

Ahogy arról korábban szó esett, a tájékoztató szövegek az egészségtudományi dokumentáció szerves részei, amelyeknek fő célja a tudásmegosztás, a szakemberek, illetve a laikus betegek és hozzátartozók tájékoztatása (Csontos 2021). Az egészségügyi szaknyelv szakember és laikusok közötti nyelvhasználati rétegének jellemzője, hogy a kommunikáció résztvevői eltérő szakmai ismeretekkel rendelkeznek (Kurtán 2003: 33), ezért az egészségügyi szakemberek közérthető módon igyekeznek átadni információkat a laikusok számára az ő anyanyelvükön. Mindennek nyomai az autentikus és a fordított szövegeken is azonosíthatók. Muñoz-Miquel (2012) és Máty (2021) kutatása rávilágít, hogy az intralingvális fordítás során a szelekciós folyamathoz tartozik, hogy a szöveg olvasója szempontjából nem relevánsnak vagy túl nehéznek ítélt szövegrészeket eltávolítsuk, releváns, fontos információkat adjunk hozzá a kulcsfogalmakhoz, alkalmazkodjunk a célközönség szociokulturális jellemzőihez, hogy az olvasó számára a szöveg explicitebbé, érthetőbbé váljon. Ezzel magyarázható, hogy számos szlengszerű, az egészségügyi kommunikációra nem jellemző nyelvi változat azonosítható a forrásnyelvi (FNYSZ) és a célnyelvi szövegben (CNYSZ). Ezzel az attitűddel a megnyilatkozó közvetlen, bizalmas viszonyt alakít ki a célközönséggel (Tátrai 2019). Erre feltehetőleg lehetőséget ad az interneten való megjelenés kötetlenebb jellege a nyomtatott szövegekkel szemben. A korpuszban számos kötetlen és informális nyelvi elem (1), (4) és szóbeli formulákra emlékeztető (2), (3) megszólalás azonosítható, ami arra enged következtetni, hogy a sokáig hierarchikus viszonyokon alapuló orvos-beteg kapcsolatban továbbra is egyre nagyobb szerepet kap a partnerség, a mellérendelt kapcsolat.

- (1) The mask is awesome!
- (1a) A maszk szuper dolog!

- (2) So let's talk about that.
- (2a) Úgyhogy akkor most foglalkozzunk ezzel!

- (3) OK, let's do this.
- (3a) Rendben, akkor tegyünk így!

- (4) No way.
- (4a) Ki van zárva!

A forrásnyelvi és a célnyelvi szövegekben is megfigyelhető az érzelmi dimenzió explicit kidolgozása abban esetben, ha pszichológiai nehézségeket érintő kérdések merülnek fel. Jellemző, hogy a szövegek szerkesztői hitelességük alátámasztására és a betegek megnyugtatóására a mennyiség skaláris megjelenítésével bemutatják, hogy *sokan* (5) osztoznak egy adott álláspontban, megvalósítva ezzel a társas dimenziót; ellenben kevesen tartoznak ahhoz a mikroközösséghez, ahol komplikációk adódtak, így előtérbe kerül a beteg perspektívája (6). Míg az angolban az általános köznevek (5) és személytelen szerkezetek (6) kerülnek előtérbe, a magyarban a határozószók (5a) és a rejtett alany (6a) jelenik meg.

- (5) **A similar school of thought** exists about the effect of COVID-19 pandemic, some studies were carried out in the past 3 months to assess the psychological impact of this disease on healthcare workers.
- (5a) **Sokan** ehhez hasonló módon vélekednek a Covid19-világjárványról, az elmúlt 3 hónapban készült már néhány tanulmány a betegség egészségügyi dolgozókra gyakorolt pszichológiai hatásának felmérésére.
- (6) **There have been a small number of reported problems** with pregnancy or delivery (e.g. preterm birth) in babies born to mothers who tested positive for COVID-19 during their pregnancy.
- (6a) **Keves esetben számoltak be komplikációról** a terhesség vagy a szülés során (pl. koraszülés) azokban az esetekben, ahol a terhesség során az anyánál pozitív lett a vírusteszt.

Leszögezhető, hogy – noha az orvosi szakszövegek kötött terminológiája jelentősen meghatározza a tájékoztató szövegek nyelvi jellemzőit – a szövegtípusban lényeges elem a beteg nézőpontjának érvényesítése (Kuna és Mány 2021). A felszólítások, megszólítások és tanácsok az autentikus és a fordított szövegekben is egyaránt azonosíthatók. Mindemelett számos személyjelölési konstrukció teszi lehetővé, hogy a betegek érzelmi dimenziója a fordításban akkor is megjelenjen, amikor ez a forrásnyelvi szövegben nem valósul meg, elsősorban a forrásnyelvi kultúrára jellemző tárgyilagosabb orvos-beteg kommunikáció és a nyelvek interlingvisztikai különbségei miatt. Az angol nyelvű szövegben intralingválisan nem megfigyelhető és/vagy a nyelvtani szabályok miatt nem megjeleníthető elemek (7), (8) az interlingvális fordítás folyamatában így megjelenhetnek. A betegeket (és több esetben az orvosoknak szóló tájékoztató anyagokban az orvosokat is) a magyar fordítók nem tegezõ személyes névmás (pl.: *ön*, *önnek*) lexikai betoldásával szólítják meg (7a), (8a) akkor is, ha a mondat a névmások megjelenítése nélkül is helyes lenne.

- (7) Otherwise, take time to establish why the patient has chosen to consult now (for example, are they or a family member very anxious, or are they concerned about a comorbidity?).

- (7a) Ellenkező esetben szánjon időt arra, hogy megtudakolja, miért akart a páciens **Önnel** konzultálni (például kifejezetten szorong-e ő vagy egy családtag, vagy aggódik-e bármely kíséribetegség miatt?).
- (8) If breastfeeding and using infant formula, consider replacing formula feeds with breastfeeds.
- (8a) Ha **Ön** szoptat, és tápszert is ad gyermekének, érdemes a tápszeres etetéseket anyatejjel kiváltani.

A szövegekben megjelenik a személydeixis, amely a résztvevői szerepek megjelenítését végzi el, valamint az ahhoz szorosan kötődő attitűddeixis, amely a résztvevői szerepekhez kapcsolódó társadalmi viszonyokat teszi felismerhetővé. A magyar nyelvben a tegező és a magázó formák az attitűddeixis meghatározó nyelvi kifejezései, amelyek következtetni engednek a megnyilatkozók és a címzettek közötti egyenrangú, alá-, és fölérendelt társadalmi közelségre vagy távolságra (Csontos és Dér 2018: 29–30), az orvos-beteg kapcsolat jellemzőire, ahogy az intralingvális elemek között megfigyelhető informális nyelvhasználat (1), (2), (3), (4). Az orvos-beteg kommunikációban jellemzően magázó konstrukciókat írnak le a kutatások, elsősorban a *maga/maguk* névmások hiányával, az *ön/önök* (7a), (8a) névmások (Kuna és Mány 2021), a tetszikelés (Kuna 2016) és további személyjelölési konstrukciók alkalmazásával. Utóbbira példa a magyar fordítások esetén a magázó igei személyrag (9a) használata.

- (9) Reduce spread of virus - follow current government 'stay at home' advice.
- (9a) Vírusterjedés csökkentése - kövesse a kormány aktuális tanácsait a **„Maradjon otthon!”** felhívásra vonatkozóan.

A tegezés és a magázás nem kapcsolhatók egyértelműen pozitív vagy negatív archoz (Csontos és Dér 2018), de szoros kapcsolatban állnak a társas viszonyok alakulásával, a közelítés-távoltítás dinamikájával, a társas konstruktivitással (Domonkosi 2019). A magyar nyelvben a tegeződés megvalósulhat névmási formában (10a) és inflexiós elemek használatával (10a), (11a). A korpuszban azonosított tegező formák megjelenítése a társas viszonyok kialakítását, a partnerség és a mellérendeltség kidolgozását, a bizalom felépítését szolgálja, ahogy az nyomtatott tájékoztató anyagokban is egyre inkább megfigyelhető (Mány 2021).

- (10) It is good to talk about worries and listen to children and young people's concerns. Try to make time and space for children and young people to talk to you.
- (10a) Jó, ha beszélünk a gondokról, és meghallgatjuk a gyerekek és fiatalok aggodalmait. **Próbálj** meg időt és teret biztosítani neki ahhoz, hogy beszélni tudjon **veled**.

- (11) It is also hard to control what thoughts pop into our heads, so rather than saying “Don’t think about it”, encourage them to notice the thought but try not to engage in it (e.g., “There’s the annoying worry thought again, what can you think about instead?”)
- (11a) Mivel nehezen tudunk uralkodni afelett, hogy milyen gondolataink támadnak, ezért ahelyett, hogy azt **mondanád**: „Ne gondoldj rá!”, **bátorítsd**, hogy vegye észre a gondolatot, de ne hagyja, hogy az teljesen lefoglalja (pl. „Már megint itt van az a nyugtalanító gondolat, milyen más dologra tudnál helyette gondolni?).

A megnyilatkozók és a célközönség gyakran többes szám első személyben, az adott diskurzusközösségben együttesen szereplő entitásként jelenik meg. A rejtett alanyként (12a), (14a), (15a) vagy személyjelölési inflexiók morfémával (13a) szereplő személydeixis inkluzív természetű, hiszen a megnyilatkozón túl a célközönseget is magába foglalja.

- (12) Covid-19 – A Reminder to reason
- (12a) COVID-19 – Ne feledkezz**ünk** meg az észszerűségről!
- (13) Avoid touching your face with your hands, especially your mouth, nose, or eyes.
- (13a) Kerülendő az arc megérintése kézzel, különösen ne nyúljunk a **szánkba**, **orrunkba** vagy **szemünkbe**.
- (14) Avoid routine TTEs (for cardiac studies, see: “Cardiac Complications of COVID” chapter).
- (14a) **Kerüljük** a rutin szívultrahangot (a kardiológiai vizsgálatokról lásd „Kardiológiai komplikációk COVID19-ben” c. fejezetet)!
- (15) First, Do No Harm.
- (15a) Először is, ne **csináljunk** bajt!

A többes számú első személyű formák sokféle közléstartalom hordozói, mert különféle jelentést, érzelmi viszonyulást és stiláris árnyalatot fejeznek ki. Amikor a ’mi’-t a megnyilatkozó csupán áttételesen vonatkoztatja önmagára, a címzettet való azonosulását, közösségvállalását fejezi ki (Laczkó és Tátrai 2015), és ez a fajta empatisz nyelvhasználat leginkább az orvos-beteg találkozásokra jellemző (H. Varga 2017). A fenti pragmatikai funkciók jól szemléltetik az elmúlt évtizedekben bekövetkezett és folyamatosan alakuló szemléletváltást, amelyben az orvos-beteg kapcsolat tekintélyelvű természetét egyre inkább átveszi az egyenrangú, a laikusok bevonásán alapuló nyelvhasználat és megközelítés, ahogy arra a korábbi stratégiáknál is utaltam.

Mivel a fordítók igyekeznek a célnyelv nyelvi és kulturális sajátosságait szigorúan követni, olyan kollokációkat is használnak, amelyeknek konnotációja eltérő lehet a forrásnyelven és a célnyelven. Számos guideline elérhető a betegségek és a betegek, valamint a hozzájuk társított helyes terminológia használatáról, a terminusok által megjelenített érzelmi dimenzióról, és korábbi kutatások is felhívják a figyelmet a szaknyelvoktatók, a fordításoktatók és az orvostanhallgatók terminushasználatának egységesítésének és pontosságának fontosságára az egészségtudományi dokumentáció területén (Fogarasi et al. 2019). A Disability Language Style Guide (2021) például javasolja a *suffer from sg*, *victim of sg* terminusok helyett a *person with sg* használatát. Az angol forrásnyelvi korpuszban 80 *suffer* szótóból képzett terminus (*suffer*, *suffering*, *suffered*, *suffers* stb.) szerepel, míg a magyar alkorpuszban 1121 *szenved* szótóból képzett szóalak (*szenved*, *szenvedő*, *szenvednek*, *szenvedett* stb.) azonosítható. A *with* prepozíció (16) magyar megfeleltetése a korpuszban 682 alkalommal *szenvedő* (16a).

- (16) No infants born to **mothers with COVID-19** have tested positive for the COVID-19 virus.
- (16a) **COVID19-ben szenvedő** anyák újszülöttjeinek nem volt pozitív SARS-CoV-2-vírus teszt.

Ez feltehetőleg azzal magyarázható, hogy a magyarban az angol *living with* kifejezéssel ellentétben a *-ban/-ben szenvedő* kollokáció rögzült. Számos betegség megnevezése ment keresztül hasonló átalakuláson. A HIV vírus megjelenése és elterjedése a szakma és az érintettek képviselőinek elvárásaihoz igazodva számos megnevezést eredményezett (Callen 1997):

Victim/Person with AIDS (PWA), victim, patient, sufferer, PLWA (Person Living With AIDS), PLWHA (People Living With HIV/AIDS), PLWArc (Person Living With AIDS-related Condition), PISD (Person With Immune System Disorders)

Egy szövegelemzésen és kérdőíves felmérésen alapuló kutatás (Mány 2021) kimutatta, hogy az angol mintához alkalmazkodva a magyar nyelvben is elterjed a *HIV-vel élő* kifejezés. Noha az eufemisztikus megfogalmazás szorosan összefügg a betegség stigmatizált és tabuizált természetével, feltételezhető, hogy az angol nyelv térhódítása miatt a jövőben hasonló tükröjelenségek keletkeznek további betegségek megnevezésében, amelyekhez a fordítóknak szükséges alkalmazkodniuk, igazodva az egészségügyi szakemberek ajánlásaihoz és a betegek elvárásaihoz. A kutatás folytatásában érdemes megvizsgálni további tükröjelenségeket (Varga 2019), hogy van-e különbség autentikus és fordított magyar alkorpuszok között a koronavírusos betegek megnevezésében. A Google (2022. február 4-én) 202.000 találatot azonosít a *COVID19-ben szenvedő* terminus keresésekor; és lényegesen több, összesen 381.000.000 találatot a *COVID19 fertőzött* terminus keresésekor. Valószí-

nűsíthető, hogy az eltérő nyelvű és kultúrájú közösségeket érintő világjárvány, valamint a járvány kapcsán felgyorsult információáramlás a terminusok alakulásának folyamatát is felgyorsítja, a terminusalkotási módzatok pedig igazodnak az angol lingua franca formái sajátosságaihoz. Az egészségügyi dokumentációban alkalmazandó terminológiai irányelvek azonban nem mindig tudnak megvalósulni a gyakorlatban, hiszen a dokumentáció gyakran több orvosi szakterület képviselőinek bevonásával készül, illetve intézményenként eltérő lehet a terminushasználati gyakorlat (Fogarasi és Patonai 2021). Mindez fokozott körültekintésre inti a fordítókat.

Megfigyelhető, hogy a társadalmilag és pszichológiailag érzékeny állapotokat jelölő terminusok gyakran összetettek, az egyén jelölésére használt főnévhez gyakran folyamatos melléknévi igenevek vagy melléknevek kapcsolódnak, amelyekhez társhatározói bővítményekben kapcsolódó egységekben jelennek meg a konkrét állapotmegjelölések, ahogy arra a következő terminusok rámutatnak (Köznevelési törvény, 2. Értelmező rendelkezések, 4. §13.):

- a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek, tanuló;
- sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló;
- hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermek, tanuló;
- kiemelt figyelmet igénylő gyermek, tanuló.

Ahogy a fenti példa is mutatja, az egészségügy és a társadalmi nehézségek leírásakor gyakran találkozunk metaforákkal, amelyek gyakran kötődnek háborús, harci képekhez. A rákhoz és a COVID19-hez kötődően is gyakran jelennek meg háborús metaforák (Marron et al. 2020). A jelen kutatás arra enged következtetni, hogy a fordítók akkor is alkalmaznak metaforákat, amikor a forrásnyelvi szöveg neutrális érzelmi töltetű igéket használ, megjelenítve ezzel a betegek érzelmi dimenzióját. A korábban bemutatott kollokációk és metaforák használata miatt a FNYSZ és a CNYSZ más érzelmi töltetet kap, más konnotációk születnek.

- (17) This is more common in people who are older or **have** other health problems like heart disease, diabetes, lung disease or cancer.
- (17a) Ez sokkal gyakoribb az idős embereknél, vagy azoknál, akik más egészségügyi problémával is **küzdenek**, mint pl. szívbetegség, cukorbetegség, tüdőbetegség vagy rák.

A fordítástudomány antonim fordításnak nevezi azt a műveletet, amelyben a forrásnyelvi jelentést vele ellentétes célnyelvi jelentéssel cseréljük fel előjelváltással, nézőpontváltással, nyomatékosító vagy enyhítő előjelváltással (Klaudy 2014: 126). Számos példa mutatja, hogy a fordítás folyamatában az antonim fordítás keretében változik a megengedés (18) és a tiltás (18a), (19a), (20a) eszköze, a javaslat (19), a felszólítás (19a), (20) stratégiája, valamint a pozitív (*empathy*) és a negatív (*ijesztő*) pólusok közötti váltakozás (21), (21a).

- (18) **No reuse allowed** without permission
 (18a) **Tilos** engedély nélkül felhasználni.
- (19) A mother with confirmed COVID-19 or who is a symptomatic PUI **should take** all possible precautions to **avoid** spreading the virus to her infant.
 (19a) Az igazoltan fertőzött vagy jelenleg COVID19 irányában kivizsgálás alatt álló anya **tegyen** meg minden lehetséges megelőző intézkedést, hogy **ne adja át** gyermekének a vírust.
- (20) **Take breaks** from the news.
 (20a) Időnként **ne hallgasson** vagy olvasson híreket!
- (21) **Approach** this conversation with **empathy**.
 (21a) **Nem kell**, hogy ez egy **ijesztő** beszélgetés legyen.

Jellemző továbbá, hogy a FNYSZ és a CNYSZ személyjelölési konstrukciói eltérhetnek egymástól. A fordítók a rájuk jellemző általános explicitációs törekvéseken túl akkor is igyekeznek nominális lexikai betoldásokra (22a), amikor a célnyelvi szöveg értelmezése valójában nem kívánja meg az egyértelműsítést, így az angol forrásnyelvi főnévi csoportokból (22), (23), (24) a fordított szövegekben gyakran birtokos személyjellel képzett főnevek szerepelnek (22a), (23a), (24a).

- (22) **An electrocardiogram** needs to be examined before taking the drug.
 (22a) A gyógyszer adása előtt meg kell vizsgálni **a beteg EKG-ját**.
- (22) Place over **face** and **eyes** and adjust the headband to fit.
 (22a) Helyezze az arca és szeme elé, és állítsa be a fejpántot!
- (22) Clean **hands** with alcohol gel.
 (22a) Fertőtlenítse a **kezét** alkoholos kézfertőtlenítő géllal!

5. Összegzés

A tanulmányban az egészségügyi kommunikáció központi szövegtípusát, a tájékoztató szövegeket elemeztem funkcionális pragmatikai keretben angolról magyarra fordított párhuzamos, körülbelül 1,7 millió szövegszóból álló COVID19 szövegtípuson manuális és gépi eszközökkel. A szövegtípus célja a tudásmegosztás, ezért a kutatásban azt vizsgáltam, hogy milyen intralingvális és interlingvális fordítói stratégiákkal valósul meg az információk átadása, illetve a betegek bizalmának elnyerése, érzelmeik megjelenítése. Az elméleti keret lehetőséget ad a társas viszonyok, a kulturális és érzelmi elemek vizsgálatára, a szövegtípus funk-

ciójának elemzésére és a fordítási stratégiák leírására. Az eredmények alapján a szövegek szerzői igyekeznek a partnerség kialakítására, gyakran informális nyelvi elemeket alkalmazva szólítják meg a laikus célközönséget. Hitelességük alátámasztására és a betegek megnyugtatására a társas viszonyokat nyelviileg megjelenítik. A felszólítások, a megszólítások és a különböző személyjelölési konstrukciók lehetőséget adnak a beteg személyének szövegben való megjelenítésére, ezáltal a laikusok bevonására, a szövegek személyes jellegének kidolgozására. A magázó formák mellett megjelennek a tegező formák, illetve a többes szám első személyű inkluzív személyideixis, amelyek ugyancsak erősítik az orvos-beteg kapcsolat partnerségen alapuló nyelvi vetületeit. Az autentikus és a fordított szövegben eltérőek lehetnek a betegségeket és a betegeket megjelenítő kollokációk és metaforák, amelyek az angol lingua franca okán gyakran tükrjelenséggé válnak át a magyar nyelvbe, kihívások elé állítva a célnyelvi megfelelőket kereső fordítókat. Jellemző továbbá az antonim fordítás, a negatív és a pozitív pólus közötti eltolódás a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegben.

Irodalom

- Callen, M. 1997. AIDS: The Linguistic Battlefield. In: Logan, C. (ed.) *Counterbalance: Gendered Perspectives on Writing and Language*. Peterborough, OT: Broadview Press. 308–313.
- Csontos N. 2021. A tudásmegosztás módja szakszövegekben. A szakszövegtípus lehetséges értelmezése. In: Fóris Á., Bölskei A. (szerk.): *Nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén*. Budapest: KRE, L'Harmattan. 93–122.
- Csontos N., Dér Cs. I. 2018. *Pragmatika a magyar mint idegen nyelv oktatásában*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó. Elérhető: http://www.kre.hu/ebook/images/CsontosNora_DerCsilla_web.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- Disability Language Style Guide. 2021. National Center on Disability and Journalism. Elérhető: <https://ncdj.org/style-guide/> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- Domonkosi Á. 2019. „...azt szoktam mondani: én így tudok Önnel dolgozni, magázódva...” Metadiskurzusok a terápiás gyakorlat megszólításairól. In: Laczkó K., Tátrai Sz. (szerk.) *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Budapest: ELTE Eötvös Collegium. 335–357. Elérhető: <http://honlap.eotvos.elte.hu/wp-content/uploads/2016/02/Kontextualizacio.pdf> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- Fogarasi K., Csongor A., Schneider, P. 2019. Are ICD-10 categories suitable for diagnosing injuries? Multidisciplinary analyses of the English, German, and Hungarian ICD-10 diagnosis categories. *Scripta Manent* Vol. 13. No. 2. 112–132. Elérhető: <https://scripta-manent.sdutsj.edus.si/ScriptaManent/article/view/283> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- Fogarasi K., Kránicz R., Halász R., Barta A., Hambuch A. 2021. A betegközpontú diagnózisközlés gyakorlati oktatása. *Porta Lingua* 161–174. DOI: <https://doi.org/10.48040/PL.2021.13> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)

- Fogarasi K., Patonai Z. 2021. Az egészségügyi dokumentáció szerepe és jelentősége. Az akut ellátással, sérülésekkel és a halál okával kapcsolatos orvosi dokumentumok. In: Főris Á., Bölcskei A. (szerk.) *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó. 265–288.
- Győrffy Zs., Békási S., Szathmári-Mészáros N., Németh O. 2020. A telemedicina lehetőségei a COVID–19-pandémia kapcsán a nemzetközi és a magyarországi tapasztalatok és ajánlások tükrében. *Orvosi Hetilap* 161. évf. 24. sz. 983–992. DOI: <https://doi.org/10.1556/650.2020.31873> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- H. Varga M. 2017. Kis es mic vogmuk? A többes számú első személyű nyelvi formák funkcionális vizsgálata. *THL2: A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata* No. 1–2. 133–144. Elérhető: http://real.mtak.hu/73224/1/EPA01467_thl2_2017_01-02_133-144.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- Illésné Kovács M., Simigné Fenyő S. 2009. Gyógyszerészeti kísérőiratok kommunikációs szempontú elemzése Hymes szociokulturális modellje alapján. In: Geccső T., Sárdi Cs. (szerk.) *A kommunikáció nyelvészeti aspektusai*. Budapest, Székesfehérvár: Tinta Könyvkiadó. 121–127. Elérhető: <https://docplayer.hu/1038186-A-kommunikacio-nyelvészeti-aspektusai.html> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- Klaudy K. 2014. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica. DOI: [10.1556/9789634541943](https://doi.org/10.1556/9789634541943)
- Kuna Á. 2016. Hogy tetszik lenni? Hogy vagyunk, hogy vagyunk? *Magyar Orvosi Nyelv* 16. évf. 2. sz. 75–79. Elérhető: https://diagram.elte.hu/kutatok/kuna_agnes (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- Kuna Á., Mány D. 2021. Rák, tumor, NPL. A betegtájékoztató szövegtípusának terminológiai kérdései. In: Főris Á., Bölcskei A. (szerk.) *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó. 361–386. Elérhető: <http://real.mtak.hu/id/eprint/129644> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- Kurtán Zs. 2003. *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Marron, J. Dizon, S. D., Symington, B., Thompson, M.D., Rosenberg, A. R. 2020. Waging War on War Metaphors in Cancer and COVID-19. *JCO Oncology Practice* Vol. 16. No. 10. 624–627. DOI: <https://ascopubs.org/doi/full/10.1200/OP.20.00542>
- Mány D. 2021. *Eufemizmus az orvosi szakfordításban. Doktori disszertáció*. Budapest: ELTE BTK. DOI: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/58198>
- Mikle R., Serly J., Papp E., Novák Zs., Szemők I. 2020. *Fordítási segédlet és helyesírási összefoglaló*. (letölthető: a COVID1001 fordítócsoporthoz privát Discord felületéről)
- Muñoz-Miquel, A. 2012. From the original article to the summary for patients: Reformulation procedures in intralingual translation. *Linguistica Antverpiensia* No. 11. 187–206.
- Tátrai Sz. 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai Sz. 2019. A kontextualizáció perspektivikussága és metapragmatikai reflektáltsága az elemi és az összetett mondatokban. In: Laczkó K., Tátrai Sz. (szerk.) *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Budapest: ELTE Eötvös Collegium. 13–29. Elérhető: <http://honlap.eotvos.elte.hu/wp-content/uploads/2016/02/Kontextualizacio.pdf> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)

- Tolcsvai Nagy G. 2006. A szövegtipológia megalapozása kognitív nyelvészeti keretben. In: Tolcsvai Nagy G. (szerk.) *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 64–90.
- Varga É. K. 2019. A tükröjelenségek vizsgálatának módszertani kérdései. In: Forgács T., Németh M., Sinkovics B. (szerk.) *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei X*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék. 323–334. Elérhető: <http://acta.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/64026> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)

Internetes hivatkozások

- COVID1001 fordítócsoport <https://www.covid1001.hu> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- Lancet <https://www.thelancet.com/> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- Medium <https://medium.com/> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)
- NEJM <https://www.nejm.org/> (utolsó letöltés dátuma: 2022. 02. 22.)